www.turkishstudies.net/education

Turkish Studies - Educational Sciences

eISSN: 2667-5609

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Research Article / Araştırma Makalesi

Türkçe Ders Kitaplarının Metin ve Metin Önü-Sonu Sorularındaki Düşünme Türleri ve Kök Değerler

Thinking Types and Root Values in the Texts and Pre-Post Text Questions of Turkish Textbooks

Mehmet Canbulat[*] - Burak Asma[**] - Betül Koparan[***]

Abstract: This study seeks to reveal texts in Turkish secondary school textbooks in terms of the types of texts, thinking types they cover, thinking types in the pre-post questions and the root values in the texts. The data sources of this study, prepared by using document analysis technique, one of the qualitative research methods, consisted of Turkish secondary school (Grades 5-8) textbooks published by the Ministry of National Education publications. The data analysis conducted by two experts using the descriptive analysis technique revealed that the most common text type in the 131 texts examined was narrative texts of literary texts. The most common type in the didactic text type was the text category on personal life. When the texts were evaluated as instructional and literary texts, it was found that the textbooks included a similar number of text samples in both genres. It was discovered that the linear thinking was predominant in the texts and there were a limited number of texts for alternative types of thinking; there was no sample text for creative thinking skills. In the pre-and-post questions, the number of questions that encouraged reflective thinking ranked first, followed by those that promoted critical and creative thinking. There were no questions requiring hypothetical or divergent thinking. The findings about the root values in the texts revealed a strong presence of the values of love and patriotism in the texts.

Structured Abstract: With various teaching tools, teaching methods, and techniques, more effective results on students can be obtained in mother tongue education. Textbooks are unquestionably one of the most fundamental tools in this process. Textbooks are the basic documents that examine and explain the information and content of the subjects in the curriculum in a planned and regular manner, directing students in accordance with the course objectives and increasing their knowledge of the course. Textbooks and the texts contained

[*] Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü.
Prof. Dr., Akdeniz University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education.
ORCİD 0000-0002-1781-2684
canbulatm@gmail.com
[**] Sorumlu Yazar: Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü.
Corresponding Author: Res. Asst., Akdeniz University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education.
ORCİD 0000-0002-3602-3867
burakasma@akdeniz.edu.tr
[***] Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü.
Res. Asst., Akdeniz University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education.
ORCİD 0000-0003-2487-9868
betulkoparan15@gmail.com

Cite as/ Atıf: Canbulat, M., Asma, B. & Koparan, B. (2022). Türkçe ders kitaplarının metin ve metin önü-sonu sorularındaki düşünme türleri ve kök değerler. *Turkish Studies - Education, 17*(2), 215-232. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.57962
Received/Geliş: 13 March/Mart 2022
Accepted/Kabul: 25 April/Nisan 2022
Published/Yayın: 30 April/Nisan 2022
Checked by plagiarism software
© Yazar(lar)/Author(s) | CC BY- NC 4.0

within them are fundamental teaching materials that contribute to program success and serve as a guide for students. Textbooks can be considered the materialized form of teaching programs. Texts are a method of providing all of the benefits that should be provided in the program during the Turkish course process by removing the student from the fictional world of the course environment and introducing them to a real fiction. Furthermore, the texts help students improve their listening, reading, writing, and speaking skills. Many teachers engage in reading-comprehension activities as a result of the texts, which play an important role in the mother tongue education process. Text types are one of the aspects of texts that must be carefully considered. Knowing the types of texts, knowing why the text was written, and how the author's style should be used in this direction, and determining which expression forms and ways of developing thought would be more appropriate and appropriate are all important for students. The education and training process is not only a structure that prioritizes education, but it is also an institution whose primary goal is education. One of the most important points that should be emphasized in schools is the spiritual elements that comprise basic human characteristics and which societies contain, which keep them together and enable them to exist. The values in the curriculum were expressed as root values to serve as an umbrella term, and it was stated that these values consisted of ten values: justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism and benevolence. It is aimed to bring these values to the students in the planning of the education and training process by including the mentioned root values in the curriculum. Textbooks, which are one of the most basic tools for students to gain lifelong learning skills in the educational process, are especially important in teaching Turkish because of the texts they contain. Reading-comprehension activities have a special place in Turkish textbooks, which help to realize educational activities of various dimensions. As seen in previous years, there is a strategy in which reading comprehension activities are prioritized in Turkish textbooks. As a result of this approach, the reading texts in textbooks can be said to be effective in the overall process. In recent years, with the effect of educational approaches that center cognitive skills in the field of education, it has been aimed to put the student at the center in all activities inside and outside the classroom, and to develop mental and language skills at a high level. To provide students with the opportunity to reveal their existing talents and thus to play a role as an active citizen, the education system has entered the process of reorganizing with thinking trainings that will enable them to acquire today's educational approaches such as scientific thinking, creative thinking, critical thinking and reasoning. Thinking and subsequent questioning skills activate students' mental processes and processes, improve their decision-making, problem-solving and conceptualization skills, and create a more permanent processing and structuring of information in the mind. In addition, high-level skills such as learning to learn, reflective thinking, critical thinking, and creative thinking progress faster, and the development of students' thinking skills is emphasized. In addition, it is considered necessary for students to observe and evaluate their own thinking processes in order to learn and use their thinking skills effectively.

This research, conducted in a qualitative manner, is a document review study. This method, which is frequently used in many fields, especially in educational sciences and social sciences, can be used as a method at the centre of scientific research as well as a supporter of different research methods. The data sources of the research consist of the texts in Turkish secondary school (5-8th grades) textbooks prepared by the Ministry of National Education Publications and used as textbooks in secondary schools (including Imam-Hatip schools) of 81 provinces in the 2021-2022 academic year. The texts prepared as listening texts in the textbooks were not included in the study, and 131 texts were examined within the scope of the research. The data analysis process of the research started after the compilation of the texts in the relevant textbooks. The analysis of the data was carried out in three stages by two experts using the descriptive analysis technique. In the first stage of data analysis, 131 texts were classified according to their types. Text types classification form was used to make this classification process. In the second stage of the data analysis, the texts in the textbooks and the pre-post questions were examined according to the thinking types they contain. Related texts and pre-post questions were analysed according to whether they contain the ten thinking types determined. In the third and final stage of the data analysis process, the texts in the textbooks were examined in terms of root values. After examining the texts in terms of ten root values specified in the curriculum, the findings were reported in tables.

As a result of the examination, it was concluded that the texts belonging to the category of texts related to the narrative of art texts were used more frequently in the textbooks. In addition to this type of text, it was determined that text types that were about personal life, expressing enthusiasm and excitement, scientific and newspaper and its environment were used. It was observed that texts for traditional Turkish theatre and other text types (science fiction) were also used in the textbooks. Another result that emerged in the research was

about the types of thinking that came to the fore in the texts. As a result of the examination of the texts in the textbooks in terms of ten thinking types, it was determined that the linear thinking was predominantly in the foreground in the texts. It was observed that there were few texts for other types of thinking (analytical, critical, hypothetical, divergent, lateral, narrative, convergent and reflective). No text in which creative thinking came to the fore was identified. When the situation in the pre-post questions with the thinking types was examined, it was revealed that the use of different thinking types that were missing in the texts was relatively tried to be resolved in the subject's pre-post questions. When the questions other than linear thinking were examined, it was discovered that they focused on three distinct types of thinking (reflective, critical and creative). It was worth noting that there was no issue with divergent and lateral thinking in the pre-post questions. Another finding from the study was the presence of root values in the texts. The examination of the root values that come to the fore in the texts in the textbooks revealed that the value of love ranked first. The root value of patriotism was the most prominent value after the root value of love. One of the research findings was that the values of friendship, benevolence, and responsibility were among those that came to the fore in the texts and that each root value was used as the foreground value in at least one text. It was determined that no root value was in the foreground of the 36 texts included in the analysis, and that these texts evoked a different theme or phenomenon.

Keywords: Turkish language teaching, textbooks, thinking types, root values, text types

Öz: Bu çalışmanın amacı, ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metin türleri, metinlerdeki ve metin önü-sonu sorulardaki düşünme türleri ve metinlerde öne çıkan kök değerleri ortaya çıkarmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi deseni kullanılarak hazırlanan bu araştırmanın veri kaynağını Millî Eğitim Bakanlığı yayınları tarafından hazırlanan ortaokul Türkçe (5-8.sınıf) ders kitapları oluşturmaktadır. İlgili ders kitaplarındaki 131 metnin betimsel analizi tekniği kullanılarak iki uzman tarafından çözümlenmesi sonucunda, ders kitaplarında anlatmaya bağlı metin örneklerinin çoğunlukta olduğu görülmüştür. Öğretici metin türünde en çok karşılaşılan tür ise kişisel hayatı konu alan metinler olmuştur. Metinler öğretici ve sanat metni olarak değerlendirildiğinde, ders kitaplarında her iki türde de birbirine yakın sayıda metin örneğine yer verildiği tespit edilmiştir. Ders kitaplarındaki metinlerde ağırlıklı olarak doğrusal düşünmenin yer aldığı görülmüştür. Diğer düşünme türlerine yönelik sınırlı sayıda metnin bulunurken yaratıcı düşünme becerisine yönelik herhangi bir metne rastlanmamıştır. Metinlerle ilgili sorularda düşünme türlerinin yer alma durumuna bakıldığında, metinlerde ele alınan düşünme türlerinden farklı olan düşünme türlerine yer verildiği saptanmıştır. Metin önü-sonu sorularda yansıtıcı düşünmeye yönelik soru sayısı ilk sırada yer almış, bu soruları eleştirel ve yaratıcı düşünmeye yönlendiren sorular izlemiştir. Bu sorularda hipotetik ve ıraksak düşünmeye yönelik herhangi bir soru bulunamamıştır. Metinlerdeki kök değerlere ait bulgular incelendiğinde ise metinlerde yoğun olarak sevgi ve vatanseverlik değerlerinin yer aldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretimi, ders kitapları, düşünme türleri, kök değerler, metin türleri

Giriş

Ana dili eğitiminde çeşitli öğretim araçları, öğretim yöntem ve teknikleriyle öğrenciler üzerinde daha etkili sonuçlar elde edilebilmektedir. Bu sürecin en temel araçlarından biri, iç şüphesiz ders kitaplarıdır (Akyol, 2019). Ders kitapları öğretim programındaki konulara ait bilgi ve içeriği planlı ve düzenli bir şekilde inceleyip açıklayan bilgi kaynağı olarak öğrencileri dersin amaçları doğrultusunda yönlendiren ve dersle ilgili bilgi birikimini artıran temel dokümanlardır (Ünsal & Güneş, 2004). Ders kitapları ve içerisindeki metinler, programlardaki kazanımların verilmesine katkı sağlayan temel bir öğretim materyali, öğrencilere kılavuzluk eden birer araç konumundadır. Ders kitaplarının öğretim programlarının somutlaştırılmış hali olduğu söylenebilir (Kılıç & Seven, 2007). Bu nedenle öğretim sürecinden istenen yönde bir verim alınabilmesi için ders kitaplarının, hem öğretim programında belirtildiği gibi hazırlanılması hem de çocuğun dil gelişimini olumlu yönde destekleyici bir işlevde olması beklenmektedir. Aksi hâlde, erken yaştaki dil gelişim dönemindeki kitaplarda yer alan özensiz metinler ile karşılaşan çocuklardaki dil gelişiminde olumsuz sonuçların gözlemlendiği belirlenmiştir (Sever, 2003). Böylesine olumsuz bir durum ile karşılaşmamak adına

yeni programlara göre hazırlanan Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin özenle seçilmesi, yalnızca bilgi vermek amacı gütmeden öğrencilerde okuma zevki ve alışkanlığı kazandırıcı, motive edici, sınıf içi etkinliklere teşvik edici ve yönlendirici özellikleri barındırmasına önem verilmelidir (Coşkun, 2007).

Eğitim-öğretim sürecinde öğrencilerin, temel becerilerini kazanmaları yönünde temel araçlardan olan ders kitapları içerdiği metinler ile Türkçe öğretimi konusunda ayrıca bir öneme sahiptir. Tematik bir bakış açısıyla hazırlanan Türkçe öğretim programındaki metinlerin, metin türlerinin özellikleri, metinlerdeki konular ve değerler eğitim-öğretim kademelerindeki dikkat edilmesi gereken unsurların başında gelmektedir (Temizyürek & Delican, 2016). Eğitim- öğretim sürecinin başından sonuna kadar öğrencilere sunulan bilgilerin veriliş biçimi ve özellikleri hem öğrencilerin ilerleyen yıllardaki akademik başarıları hem de sosyal hayata uyumları konusunda direkt etkisi olan unsurlardır.

İçerdiği birçok boyutla eğitim öğretim faaliyetlerinin gerçekleşmesine katkıda bulunan Türkçe ders kitaplarında, okuma-anlama etkinliklerinin ayrı bir yeri olduğu söylenebilir. Geçmiş yıllarda da tanık olunduğu gibi, Türkçe ders kitaplarında okuma-anlama etkinliklerinin merkezde olduğu bir yaklaşım söz konusudur (Yıldız & Asma, 2020). Bu yaklaşımın da etkisiyle, ders kitaplarındaki okuma metinlerinin sürecin bütününde etkili olduğu söylenebilir.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde (TDK, 2022) "bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütünüdür." şeklinde tanımlanan metin kavramı, belli bir düşünceyi anlamlı bir şekilde bir araya getiren tutarlı ve bağdaşıklık ölçütlerine dikkat edilerek hazırlanan, sözlü ya da yazılı dil ürünüdür (Onursal, 2003). Türkçe dersi sürecinde programda verilmesi gereken bütün kazanımların öğrenciyi ders ortamındaki kurgusal dünyadan uzaklaştırıp gerçek bir kurguyla bir araya getirerek verilmesinin yolu metinlerdir. Ayrıca metinler ile öğrencinin dinleme, okuma, yazma ve konuşma becerilerine de katkı sağlanmış olur. Ana dili eğitimi sürecinde de önemli bir yer tutan metinler sayesinde birçok öğretmen okuma-anlama etkinliklerini gerçekleştirir (Temizyürek, 2008). Bu amaç doğrultusunda, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Türkçe öğretim programındaki metinlerin ne şekilde ve hangi temalarda oluşturulması gerektiği konusu sınırlandırılmıştır.

Metinler üzerinde dikkatle durulması gereken meselelerden biri de metin türleridir (Ateş, 2011). Metin denildiğinde akla gelen ilk unsurlardan biri ise hangi edebî tür olduğudur. Edebî türler, sosyal hayatta topluluklar üzerinde gözlemlenen farklılıklardan meydana gelen gereksinimlerden oluşmuştur (Kavcar vd., 2007). Toplumlar değiştikçe ve geliştikçe duygu ve düşüncelerini dile getirme, kendisini ve çevresini anlatma isteği ve ihtiyacı da farklılaşmış, bu durum anlatım türlerine katkı sağlamış, anlatım türlerini geliştirmiş ve değiştirmiştir.

Öğrenciler için metin türlerini bilmek; öğrencinin metnin hangi sebeple yazıldığını bilmesi ve bu doğrultuda yazardan bu amaca uygun bir biçimde üslup kullanılmasını beklemesi, metinde hangi anlatım biçimleri ve düşünceyi geliştirme yollarını kullanmanın daha doğru ve yerinde olacağını belirleyebilmesini kavratmaktadır. Dolayısıyla metin türleri hakkında öğrencilere bilgi vermek, metinlerin yazılma amacını ve biçimini de söylemek demektir (Çeçen, 2011).

İlgili alanyazın incelendiğinde, metin türlerinin farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Türkçe Öğretim Programında (2019) üç başlık altında (bilgilendirici, hikâye edici, şiir) sınıflandırılan metin türleri; Güneş (2012) tarafından iki başlık altında (hikâye edici ve bilgilendirici); PISA 2006 raporunda iki başlık altında (sürekli-süreksiz), 2009 raporunda altı başlık altında (betimleyici/tanımlayıcı, öyküleyici, bilgilendirici, tartışmacı, yönergeler/tanıtım metinleri, faaliyet metinleri); Cemiloğlu (2015) tarafından üç başlık altında (olaya dayalı, düşünceye dayalı, duyguya dayalı); Tansel (1987) ve Kantemir (1995) tarafından dört başlık altında (hikâye edici, betimleyici, açıklayıcı, ispat edici/tartışmacı); Kıran ve Kıran (2011) tarafından ise dört (betimsel, anlatısal, açıklayıcı, kanıtlayıcı) başlık altında sınıflandırılmıştır.

Metin türlerine yönelik gittikçe artan sınıflamaların yanı sıra ders kitaplarında öğrencilere sunulan metin türlerinin çeşitliliği hakkında da farklı görüşler mevcuttur. Solak ve Yaylı (2009) ders kitaplarında çok sayıda metin türüne yer vermek yerine belirli bir türe odaklanarak, bu türü öğrencilere en doğru biçimde öğretilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çeçen ve Çiftçi'ye (2007) göre ise farklı metin türlerine ders kitaplarında imkân olduğunca daha çok yer verilmelidir, böylece çeşitli metin türlerini gözlemleyen öğrencilerin türlerin özelliklerini kavranması daha kolaylaşmış olacaktır. Türkçe Dersi Öğretim Programına (2019) göre, Türkçe dersi kitaplarında her sınıfta zorunlu temalar olarak yer alması öngörülen temalar "Erdemler", "Millî Kültürümüz" ve "Millî Mücadele ve Atatürk" temaları olarak belirlenmiştir. Ders kitaplarında yer alan metinlerin bu temalara göre oluşturulması beklenmektedir. Bu üç temadan farklı olarak 5 tema daha seçilmek üzere bütün sınıflarda toplamda 8 tema zorunluluğu vardır.

Eğitim öğretim süreci sadece öğretimi merkeze alan bir yapı değil aynı zamanda eğitimin de temel amaç olduğu bir kurumdur. Okullarda üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri de temel insani özellikleri oluşturan ve toplumların içinde barındırdıkları, onları bir arada tutan, varlıklarını sürdürmelerini sağlayan nesilden nesle aktardıkları manevi unsurlardır. Bu unsurlara genel olarak "değer" denir. Güncel Türkçe sözlüğe (2022) göre değer, "Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet." şeklinde tanımlanmaktadır. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 18 Temmuz 2017 tarihinde "Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine" başlığıyla yayımladığı bildirisinde öğretim programında çatı vazifesi görmesi amacıyla kök değerler tabiri kullanılmış, bu değerlerin adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik olmak üzere on değerden oluştuğu belirtilmiştir. Bahsi geçen kök değerler, öğretim programlarına dâhil edilerek eğitim öğretim sürecinin planlanmasında bu değerlerin öğrencilere kazandırılması amaçlanmıştır.

Son yıllarda eğitim alanında bilişsel becerileri merkeze alan eğitim yaklaşımlarının da etkisiyle sınıf içi ve dışı tüm etkinliklerde öğrencinin merkeze alınmaya başlanması ile öğrencilerin zihinsel ve dil becerilerinin üst düzeyde geliştirilebilmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerin var olan yeteneklerinin açığa çıkarma imkânının sağlanması ve böylece etkin bir vatandaş olarak rol oynayabilmeleri adına eğitim sistemi bilimsel düşünme, yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, akıl yürütme gibi günümüz eğitim yaklaşımlarını edindirecek düşünme eğitimleriyle tekrar düzenlenme sürecine girmiştir. Düşünme ve ardından gelen sorgulama becerisi, öğrencilerin zihinsel işlem ve süreçlerini harekete geçirmekte, karar verme, problem çözme ve kavramlaştırma becerilerini ilerletmekte ve bilginin zihinde daha kalıcı bir biçimde işlenmesini ve yapılandırılmasını oluşturmaktadır. Bununla beraber öğrenmeyi öğrenme, yansıtıcı düşünme, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme gibi üst düzey becerileri daha hızlı ilerlemekte ve öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme üzerinde önemle durulmaktadır. Buna ek olarak, öğrencilerin etkili bir şekilde düşünme becerilerini öğrenebilmeleri ve kullanabilmeleri için kendi düşünme süreçlerini gözlemlemeleri ve değerlendirmeleri gerekli görülmektedir (Seferoğlu & Akbıyık, 2006). Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde "Bir konu üzerinde akıl yürütmek, zihin yormak, muhakeme etmek, aklından geçirmek, hayal etmektir." şeklinde tanımlanan düşünme kavramı akıl yürütme, gözlem ve sezgi yollarıyla ulaşılan bilgiyi uygulama ve üst düzey düşünme beceri ile disipline edilme şekli olarak ifade edilir (Özden, 2005). Kişinin karşılaştığı bir durum karşısında kullanacağı yeteneğini tercih ettiği yöntem ise düşünme türüdür (Sternberg, 1997). Düşünme anlama, bilgi edinme ve öğrenme düzeylerinin ehemmiyetli bir bileşeni olarak temel alınmaktadır (Güneş, 2012).

Öğrencilerin ezbere dayalı bir şekilde öğrenimlerini gerçekleştirdiği, öğretmeni merkez alan, günümüz eğitim anlayışına yönelik düşünme becerilerinin yer almadığı geleneksel eğitim sistemlerinin, öğrencilerin çok yönlü düşünmesine ve muhakeme yeteneklerinin gelişmesine engel olduğu görülmüştür (Demir, 2003; Güneş, 2012; Friere, 1990; Glasser, 1999; Hesapçıoğlu, 1994; İpşiroğlu, 1993; Kuzgun, 2001; Onosko, 1988; Titiz, 1996; Uzunoğlu, 1997). Son yıllarda eğitimin en temel amaçlarından biri ise, öğrencilerin sorgulama ve doğru düşünme becerilerini kazanmasına

aracılık eden düşünme becerilerinden bazıları olan problem çözme, yaratıcılık, eleştirel düşünme, üst düzey düşünme gibi becerilerini güçlendirmektir. Eğitim sistemi, önceki nesillerin devamı şeklinde ilerleyen, yaptıklarını tekrarlayan değil yeni fikirler üretebilme yeteneği olan bireyler yetiştirmeyi hedeflemelidir. Bunu gerçekleştirebilmek için de eğitim sisteminde farklı düşünme becerilerini etkin kılmak önemli görülmektedir (Çellek 2001; Doğanay 2001). Böylece bireylerin yaşam tercihleri yetenekleri ve düşünme becerileri daha uyumlu ilerleyebilecek ve eğitimde istenilen başarı da elde edilmiş olacaktır (Buluş, 2006).

Eğitim programlarında düşünme ve düşünme becerilerinin kendine yer bulmasıyla birlikte Türkçe öğretiminde önemli bir kaynak olan ders kitaplarının da bu doğrultuda hazırlandığı varsayılmaktadır. Eğitim sisteminin temel amacı, öğrencilere mevcut bilgileri aktarmak yerine bilgiye erişme becerilerini kazandırmak olması gerektiğinden, araştırmacılar bu becerilerin faydalarını keşfetmeye, öğrenenlere öğretmenin farklı yollarını bulmaya ve düşünme becerilerini okulla birleştirmeye çalışmaktadır. Öğrencilere bilgiye erişim ve gerekli bilgileri gereksiz olandan ayırma becerisi kazandırmak düşünme becerisi ile mümkündür. Düşünme becerilerine yönelik çalışmalardaki artış yeni düşünme türlerinin ortaya çıkmasına ve düşünme kavramına yüklenen anlamların genişlemesine ön ayak olmuştur. Bu çalışmalar sonucunda doğrusal, yansıtıcı, yaratıcı, eleştirel, analitik, metabilişsel, tümevarımsal, tümdengelimsel, analojik, ıraksak, yakınsak, lateral (yanal), bütünleştirmeci, hipotetik, global, refleksif, omnipotent, ikonik, inovatif vb. gibi düşünme türleri ortaya çıkmıştır. Alanyazındaki çalışmalara (Altın & Saracaoğlu, 2018; Güneş, 2012; Güzeller vd., 2016) bakıldığında ise eleştirel, yaratıcı, yansıtıcı, metabilişsel ve analitik düşünme ile ilgili çalışmaların daha sık uygulandığı, diğer düşünme türlerine yönelik çalışmalarda ise sınırlı çalışmaların olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, ortaokul Türkçe (5-8. sınıflar) ders kitaplarının metin türleri, metinlerde ve metin önü-sonu sorularında öne çıkan düşünme türleri ve metinlerde ön plana çıkan kök değerler bakımından incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

•Ortaokul Türkçe (5-8. Sınıflar) ders kitaplarındaki metinlerin türlerine göre dağılımı nasıldır?

•Ortaokul Türkçe (5-8. Sınıflar) ders kitaplarındaki metinlerin içerdiği düşünme türleri nelerdir?

•Ortaokul Türkçe (5-8. Sınıflar) ders kitaplarındaki metin önü-sonu soruların içerdiği düşünme türleri nelerdir?

•Ortaokul Türkçe (5-8. Sınıflar) ders kitaplarındaki metinlerin içerdiği kök değerler nelerdir?

Yöntem

Araştırma Deseni

Nitel araştırma yaklaşımına uygun olarak hazırlanan bu araştırma, bir doküman inceleme çalışmasıdır. Araştırılan konu hakkında olgu ya da olgular içeren yazılı ve/veya görsel veri kaynaklarının bir araya getirilip incelenmesi olarak tanımlanan bu yöntem hem nicel hem de nitel araştırmalarda kullanılabilmektedir (Sönmez & Alacapınar,2016). Özellikle eğitim bilimleri ve sosyal bilimler olmak üzere birçok alanda sıklıkla kullanılan bu yöntem farklı araştırma yöntemlerinin destekleyicisi olarak kullanılabildiği gibi bilimsel araştırmanın merkezinde yer alan bir yöntem olarak da kullanılmaktadır (Karasar, 2013). Araştırma kapsamında ihtiyaç duyulan verinin gözlem ve görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edilebildiği bu araştırmalarda; dokümanlara ulaşma, dokümanları anlama, veriyi kullanma, veriyi analiz etme gibi adımlar takip edilerek ilerlenir (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Veri Kaynağı

Araştırmanın veri kaynakları Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları tarafından hazırlanan ve 2021-2022 eğitim öğretim yılında 81 ildeki ortaokullarda (İmam hatip okulları da dâhil olmak üzere) ders kitabı olarak kullanılan ortaokul Türkçe (5-8.sınıflar) ders kitaplarındaki metinlerinden oluşmaktadır. Ders kitaplarında dinleme metni olarak hazırlanan metinler çalışmaya dâhil edilmemiş, araştırma kapsamında 131 metin incelemeye alınmıştır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Metin Sayıları

Sınıf Düzeyi	Metin Sayısı
5.sınıf	32
6.sınıf	34
7.sınıf	31
8.sınıf	34

Verilerin Analizi

Araştırmanın veri analizi süreci ilgili ders kitaplarındaki metinlerin derlenmesi işleminin ardından başlamıştır. Verilerin analizi betimsel analizi tekniği kullanılarak iki uzman tarafından üç aşamada geçekleştirilmiştir. Betimsel analiz tekniği derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerin çözümlenmesinde kullanılırken içeriği analizi ise derinlenmesine analiz gerektiren, analiz neticesinde veri grubuyla ilgili olarak tema, alt tema ve/veya kodlara ulaşılmasını gerektiren durumlarda kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırma kapsamında toplanan veriler önceden belirlenen formlara uygun olarak çözümlendiği için bu araştırmada betimsel analiz tekniği tercih edilmiştir. Uzmanlar arası uyumun değerlendirilmesi amacıyla Kappa analizi yapılmıştır. Cohen ve Fleiss Kappa olmak üzere iki farklı şekilde hesaplanabilen Kappa analizinde, eğer iki değerlendirici/puanlayıcı arasındaki uyum hesaplanıyorsa Cohen Kappa, uyumun hesaplandığı değerlendirici/puanlayıcı sayısı ikiden fazla ise Fleiss Kappa katsayısı tercih edilmektedir (Kılıç, 2015). Verilerin analizi işleminde iki uzmanın yer alması nedeniyle Cohen Kappa katsayısı hesaplanmıştır. Uzmanların değerlendirmelerinin analizi sonucunda, uzmanlar arası uyum 0,82 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bulguların yorumlanmasında Landis ve Koch (1977)'un sunduğu aralıklar (0,01—0,20 Önemsiz düzeyde uyum; 0,21—0,40 Zayıf düzeyde uyum; 0,41—0,60 Orta düzeyde uyum; 0,61—0,80 İyi düzeyde uyum; 0,81—1,00 Çok iyi düzeyde uyum) referans olarak kabul edilmiştir.

Veri analizinin ilk aşamasında incelemeye alınan 131 metin türlerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma işlemini yapmak için metin türleri sınıflama formu (Bkz. Şekil 1) kullanılmıştır. İlgili form kullanılarak ders kitaplarındaki 131 metin tasnif edilmiştir.

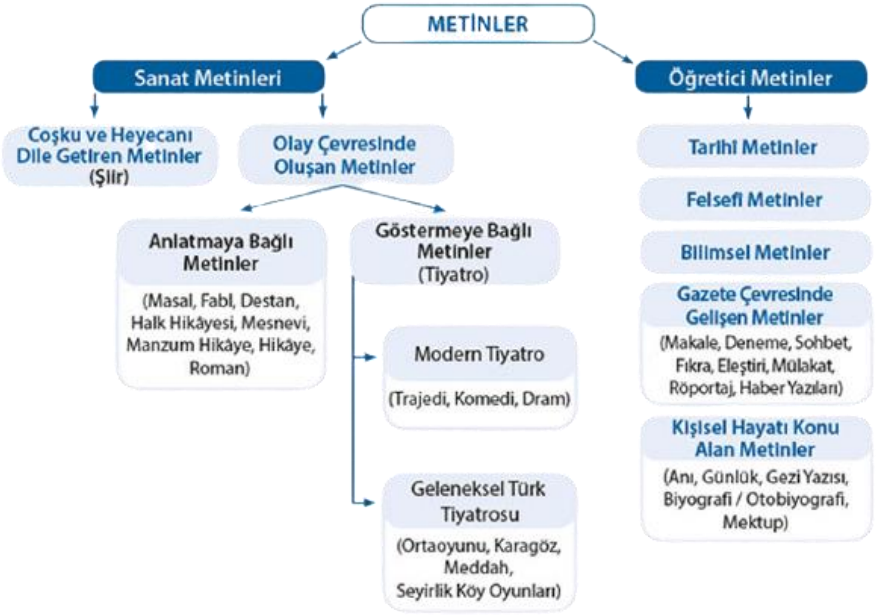

Şekil 1: Metin Türlerinin Sınıflandırılması

Veri analizinin ikinci aşamasında ders kitaplarındaki metinler ve metin önü-sonu sorular içerdikleri düşünme türlerine göre incelenmiştir. İlgili metinler ve metin önü-sonu soruları belirlenen on düşünme türünü içerip içermediğine göre analiz edilmiştir. Metin önü-sonu sorularının incelemesine doğrusal (düz) düşünme dâhil edilmemiş, diğer düşünme türlerini içerip içermeme durumuna bakılmıştır.

Şekil 2: Başlıca Düşünme Türleri

Veri analiz sürecinin üçüncü ve son aşamasında ise ders kitaplarındaki metinler kök değerler açısından incelenmiştir. Öğretim programında da belirtilen on kök değer açısından metinlerin incelenmesinin ardından elde edilen bulgular tablolar halinde raporlaştırılmıştır.

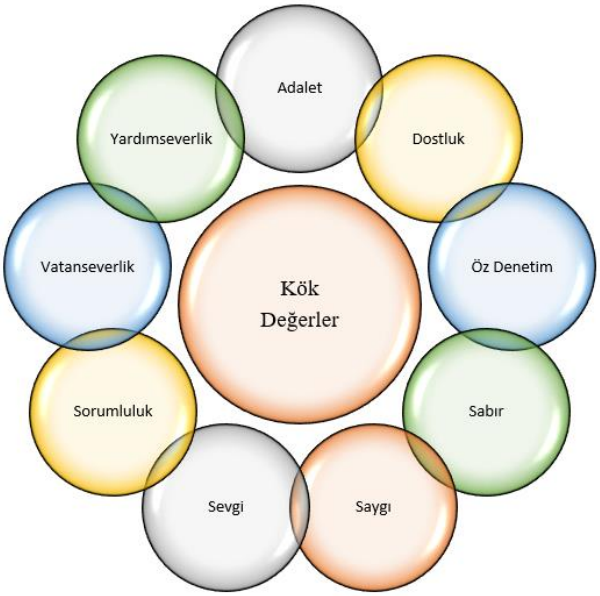

Şekil 3: Öğretim Programındaki Kök Değerler

Bulgular

Bu bölümde, veri kaynaklarının analizinden elde edilen bulgular yer almaktadır. Analiz sonucunda veriler tablolar halinde sunulmuştur.

Birinci araştırma sorusuna yönelik bulgular

Bu bölümde, birinci araştırma sorusuna "Ortaokul Türkçe (5-8. Sınıflar) ders kitaplarındaki metinlerin türlerine göre dağılımı nasıldır?" yönelik bulgular verilmiştir. Ders kitaplarındaki metinlerin metin türü sınıflama formu kullanılarak değerlendirilmesi sonucu elde edilen bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Ders Kitaplarındaki Metinlerin Sınıflandırılmasına Ait Bulgular

Metin Türleri	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	8.sınıf	Toplam
Öğretici M.-Gazete ve Çevresinde Gelişen M.	11		7	1	19
Öğretici M.-Kişisel Hayatı Konu Alan M.	6	6	8	5	25
Öğretici Metinler-Bilimsel M.		11	1	8	20
Sanat Metinleri-Anlatmaya Bağlı M.	8	11	8	11	38
Sanat M.-Coşku ve Heyecanı Dile Getiren M.	5	5	4	8	22
Sanat M.-Geleneksel Türk Tiyatrosu	2	1	1	1	5
Sanat M.-Diğer			2		2
Toplam	32	34	31	34	131

Tablo 2'de, araştırma kapsamında incelenen ortaokul ders kitaplarındaki metinlerin türlerine ait bulgular sunulmuştur. Buna göre, 5.sınıf Türkçe ders kitabında en çok öğretici metin türlerinden gazete ve çevresinde gelişen metin örnekleri tespit edilmiştir. İlgili kitapta bu türü sanat metinlerinden anlatmaya bağlı metinler, öğretici metinlerden kişisel hayatı konu alan metinler, sanat metinlerinden coşku ve heyecanı dile getiren metinler ve geleneksel Türk tiyatrosuna ait metinler izlemiştir. 6.sınıf ders kitabına bakıldığında, öğretici metinlerden bilimsel metinlerin ve sanat

metinlerinden anlatmaya bağlı metinlerin bu ders kitabında en çok tercih edilen metinler olduğu görülmektedir. İlgili kitapta bu türlerin yanı sıra öğretici metinlerden kişisel hayatı konu alan metinler, sanat metinlerinden coşku ve heyecanı dile getiren metinler ve geleneksel Türk tiyatrosuna ait metinler de tespit edilmiştir. 7.sınıf ders kitabındaki metinlerin türlerine bakıldığında, öğretici metinlerden kişisel hayatı konu alan metinlerin ve sanat metinlerinden anlatmaya bağlı metinlerin en çok tercih edilen türler olduğu belirlenmiştir. Bu türlerin yanı sıra öğretici metinlerden gazete ve çevresinde gelişen metinlerin, sanat metinlerinden coşku ve heyecanı dile getiren metinlerin, bilim kurgu metinlerinin, geleneksel Türk tiyatrosuna ait metinlerin ve öğretici metinlerden bilimsel metin türlerinin de ilgili kitapta kullanıldığı görülmüştür. 8.sınıf ders kitabında metinlerin türleri incelendiğinde, en çok sanat metinlerinden anlatmaya bağlı metinlerin kullanıldığı; bu türü sırasıyla öğretici metinlerden kişisel hayatı konu alan metinlerin, sanat metinlerinden coşku ve heyecanı dile getiren metinlerin, öğretici metinlerden kişisel hayatı konu alan, gazete ve çevresinde gelişen metinlerin ve sanat metinlerinden geleneksel Türk tiyatrosuna ait metinlerin izlediği görülmüştür. İncelenen 131 metin türlerine göre kıyaslandığında, ortaokul Türkçe ders kitaplarında en çok sanat metinlerinden anlatmaya bağlı metinlerin tercih edildiği tespit edilmiştir. Kitaplarda sıklıkla tercih edilen diğer metin türleri kişisel hayatı konu alan, coşku heyecanı dile getiren, bilimsel ve gazete ve çevresinde gelişen metinler olmuştur. Geleneksel Türk tiyatrosunun örnekleri olan metinler ve bilim kurgu metinler diğer metin türlerine kıyasla daha az tercih edilmiştir.

İkinci araştırma sorusuna yönelik bulgular

Bu bölümde, ikinci araştırma sorusuna "Ortaokul Türkçe (5-8. Sınıflar) ders kitaplarındaki metinlerin içerdiği düşünme türleri nelerdir?" yönelik bulgular verilmiştir. Ders kitaplarındaki metinlerin incelemeye alınan on düşünme türü bakımından incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3'te, metin önü-sonu sorularının incelenmesi sonucunda ulaşılan sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 3: Ders Kitaplarındaki Metinlerin İçerdiği Düşünme Türlerine Ait Bulgular

Düşünme Türü	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	8.sınıf	Toplam
Analitik Düşünme			1		1
Doğrusal Düşünme	19	33	24	31	107
Eleştirel Düşünme	2		1	2	5
Hipotetik Düşünme	3				3
Iraksak Düşünme	1				1
Yanal Düşünme	2	1	2	1	6
Öyküsel Düşünme	2		3		5
Yakınsak Düşünme	1				1
Yansıtıcı Düşünme	2				2
Yaratıcı Düşünme					0
Toplam	32	34	31	34	131

Tablo 3'te ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin içerdiği düşünme türlerine yönelik bulgular sunulmuştur. İlgili tabloda da görüldüğü gibi, ders kitaplarındaki metinler ağırlıklı olarak doğrusal düşünme türünü içermiştir. İncelenen 131 metnin 107'sinin bu düşünme türünü içerdiği bulunmuştur. Metinlerdeki düşünme türü çeşitliliği en çok 5.sınıf Türkçe ders kitabında görülmüştür. İlgili ders kitabında, doğrusal düşünme türünün yanı sıra eleştirel, hipotetik, ıraksak, yanal, öyküsel, yakınsak ve yansıtıcı düşünme türünü içeren metinler tespit edilmiştir. 6.sınıf ders kitabında ise sadece bir metinde farklı bir düşünme türü (yanal düşünme) saptanmış; diğer metinlerin doğrusal düşünme türünü içerdiği görülmüştür. 7.sınıf ders kitabında da 5.sınıf ders kitabında olduğu gibi çeşitlilik gözlemlenmiş; ilgili kitapta doğrusal düşünmenin yanı sıra analitik, eleştirel, yanal ve öyküsel düşünmeyi de içeren metinlerle karşılaşılmıştır. 8.sınıf ders kitabına bakıldığında, ders

kitabının ağırlıklı olarak doğrusal düşünmeyi ön plana çıkaran metinlerden oluştuğu, bu düşünme türüne ek olarak eleştirel ve yanal düşünmeyi öne çıkan metinlerin olduğu gözlemlenmiştir.

Üçüncü araştırma sorusuna yönelik bulgular

Bu bölümde, ikinci araştırma sorusuna "Ortaokul Türkçe (5-8. Sınıflar) ders kitaplarındaki metin önü-sonu soruların içerdiği düşünme türleri nelerdir?" yönelik bulgular verilmiştir. Ders kitaplarındaki metin önü-sonu sorularının incelemeye alınan dokuz düşünme türü (doğrusal düşünme dışındaki) bakımından incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Ders Kitaplarındaki Metin Önü-Sonu Sorularının İçerdiği Düşünme Türlerine Ait Bulgular

Düşünme Türü	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	8.sınıf	Toplam
Analitik Düşünme	2	2		2	6
Eleştirel Düşünme	7	3	3	6	19
Hipotetik Düşünme		2			2
Iraksak Düşünme					0
Yanal Düşünme					0
Öyküsel Düşünme				1	1
Yakınsak Düşünme	1		2		3
Yansıtıcı Düşünme	8	7	6	6	27
Yaratıcı Düşünme	6	6	4	1	17
Toplam	24	20	15	16	75

Tablo 4'te ortaokul Türkçe (5-8.sınıflar) ders kitaplarındaki metin önü-sonu aktivitelerinin sorularındaki düşünme türlerine yönelik bulgular gösterilmiştir. Doğrusal düşünme dışındaki soruların incelendiği bu aşamada, toplamda 75 metin önü-sonu soru ele alınmıştır. Buna göre, metin önü-sonu sorularında en çok karşılaşılan yansıtıcı düşünme türüne yönelik sorular olmuştur. Bu düşünme türünün yanı sıra eleştirel ve yaratıcı düşünme türüne yönelik sorular da sıklıkla karşılaşılan sorular olmuştur. Metih önü-sonu sorularında analitik, hipotetik, öyküsel ve yakınsak düşünmeye yönelik sorular en az karşılaşılan sorular olurken ıraksak ve yanal düşünmeye yönelik herhangi bir soruya rastlanmamıştır.

Dördüncü araştırma sorusuna yönelik bulgular

Bu bölümde, ikinci araştırma sorusuna "Ortaokul Türkçe (5-8. Sınıflar) ders kitaplarındaki metinlerin içerdiği kök değerler nelerdir?" yönelik bulgular verilmiştir. Ders kitaplarındaki metinlerin kök değerler açısından incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Ders Kitaplarındaki Metinlerin İçerdiği Kök Değerlere Ait Bulgular

Kök Değer	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	8.sınıf	Toplam
Adalet			1	1	2
Dostluk	2	2	3	5	12
Dürüstlük	1	2		2	5
Öz Denetim	3	2	3	1	9
Sabır	1		1	1	3
Saygı	2		1		3
Sevgi	6	9	3	7	25
Sorumluluk	6		5		11
Vatanseverlik	6	5	6	6	23
Yardımseverlik	6	3	2	1	12
Yok	2	14	6	14	36
Toplam	35	37	31	38	141

Tablo 5'te ortaokul Türkçe (5-8.sınıflar) ders kitaplarındaki metinlerde öne çıkan kök değerlere ait bulgular verilmektedir. Buna göre, metinlerdeki kök değerlerin genel durumu incelendiğinde sevgi ve vatanseverlik kök değerlerinin metinlerde en çok öne çıkan kök değerler olduğu görülmektedir. Bu kök değerleri, dostluk, yardımseverlik, sorumluluk ve öz denetim kök değerleri izlemektedir. Metinlerde diğer kök değerlere kıyasla dürüstlük, sabır, sevgi ve adalet kök değerleri daha az sıklıkla ön plana çıkmıştır. Bazı metinlerde birden fazla değerin ön plana çıkmasının da etkisiyle incelenen 95 metinde 141 değer tespit edilmiş, 36 metinde ise herhangi bir kök değer ön plana çıkmamıştır. Kök değerlerin sınıf düzeyindeki dağılımına bakıldığında, 5.sınıf ders kitabındaki metinlerde sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik kök değerleri daha çok ön plana çıkmış; adalet değerine yönelik herhangi bir metne rastlanmamıştır. 6.sınıf ders kitabındaki metinlerde sevgi ve vatanseverlik değerleri öne çıkarken adalet, sabır, saygı ve sorumluk değerlerine ait herhangi bir metne rastlanmamıştır. Bu kitaptaki 14 metinde ise herhangi bir kök değer ile karşılaşılmamıştır. 7.sınıf ders kitabındaki metinlerde vatanseverlik ve sorumluluk değeri daha çok öne çıkarken dürüstlük kök değerinin ön planda olduğu herhangi bir metin bulunmamıştır. 8.sınıf ders kitabındaki metinlerde ise sevgi ve vatanseverlik değerleri daha çok gözlemlenmiş, saygı değerinin ön planda olduğu herhangi bir metinle karşılaşılmamıştır. 8.sınıf ders kitabındaki 14 metnin ise kök değerlerden herhangi birini içermediği görülmüştür.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırma, ortaokul Türkçe (5-8.sınıflar) ders kitaplarındaki metinlerin ve metin önü-sonu sorularının içerdiği düşünme türleri ve kök değerleri incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen dört ders kitabındaki toplam 131 okuma metni metin türü, metinlerdeki ve metin önü-sonu sorularındaki düşünme türleri ve metinlerde öne çıkan kök değerler açısından incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, ortaokul Türkçe (5-8.sınıflar) ders kitaplarında sanat metinlerinden anlatmaya bağlı metinler kategorisine ait metinlerin daha çok kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu metin türünün yanı sıra kişisel hayatı konu alan, coşku ve heyecanı dile getiren, bilimsel ve gazete ve çevresinde gelişen metin türlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında geleneksel Türk tiyatrosuna yönelik metinlerin ve diğer metin türünden (bilim kurgu) de yararlanıldığı gözlemlenmiştir. Türkçe ders kitaplarındaki metinleri türleri bakımından inceleyen Kolaç (2009) ise, metin türlerini üç başlık altında değerlendirmeye almıştır: olaya dayalı, düşünceye dayalı ve duyguya dayalı türler. Çalışma sonucunda, ilköğretim ikinci kademede (6-8. Sınıflar) okutulan Türkçe ders kitaplarında en çok kullanılan türün olaya dayalı türlerden öykü (hikâye) türünün olduğu tespit etmiştir. Bir diğer çalışmada ise, Özbay ve Çeçen (2012) Türkçe ders kitaplarındaki (6-8.sınıflar) metinleri tür ve tema açısından incelemiştir. Söz konusu araştırmada, Türkçe ders kitaplarında en çok anlatmaya bağlı metinler arasında yer alan hikâyelerin yer aldığı, bu türü sırasıyla gazete çevresinde gelişen metinler arasında yer alan denemenin ve coşku ve heyecanı dile getiren metinlerden şiirlerin izlediği sonucu elde edilmiştir. Benzer sonuçlar, 7 ve 8.sınıflar Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin türlerinin inceleyen Pilav ve Oğuz (2013) tarafından da elde edilmiştir.

Araştırmada ortaya çıkan bir diğer sonuç ise, metinlerde ön plana çıkan düşünme türlerine yönelik olmuştur. Ders kitaplarındaki metinlerin on düşünme türü açısından incelenmesi sonucunda, metinlerde ağırlıklı olarak doğrusal düşünmenin ön planda olduğu saptanmıştır. Diğer düşünme türlerine (analitik, eleştirel, hipotetik, ıraksak, yanal, öyküsel, yakınsak ve yansıtıcı) yönelik ise, az sayıda metin olduğu görülmüştür. Yaratıcı düşünmenin ön plana çıktığı herhangi bir metin ise tespit edilememiştir. Sınıf düzeylerinde düşünme türlerine yönelik sonuçlara göre, metinlerde öne çıkan düşünme türü bakımından en çok çeşitliliğin ortaokul 5.sınıf Türkçe ders kitabında olduğu görülmüştür. Sekiz farklı düşünme türüne yönelik metinlerin olduğu bu ders kitabında, analitik ve yaratıcı düşünme dışında bütün düşünme türlerine yönelik metin örnekleri bulunmuştur. Metinlerde farklı düşünme türlerinin öne çıkması bakımından çeşitliliğin ikinci olarak fazla olduğu ders kitabının 7. sınıf ders kitabı olduğu görülmüş, bunun yanında ise 6. sınıf ders kitabının düşünme

türleri bakımından çeşitliliğin en az tespit edilen ders kitabı olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda, bütün ders kitaplarının farklı düşünme türlerini öne çıkaran metinlerin çeşitliliği açısından gelişime ihtiyacı olduğu, özellikle 6, 7 ve 8.sınıf ortaokul Türkçe ders kitaplarında bu konu üzerinde daha çok durulması gerektiği söylenebilir. Nitekim geleceğimizin mimarı olarak görülen genç neslin; farklı düşünme biçimlerini benimseyebilmeleri, olaylara farklı yönlerden bakabilmeleri ve daha geniş bir görüş açısına sahip olarak farklı düşünme türlerini gündelik hayatta kullanabilmeleri önemli ve gerekli görülmektedir. Okuma metinleri bu amaca ulaşmada yararlanılan başlıca kaynaklardan biri olarak kullanılmaktadır. Alanyazındaki düşünme türleriyle ilgili çalışmalar incelendiğinde, çalışmaların genel olarak belirli bir düşünme türünün tanıtılması (Altın & Saracaloğlu, 2018; Duman, 2018) öğretmenlerin, öğretmen adaylarının veya öğrencilerin düşünme türlerine yönelik bilgi düzeylerinin ve eğilimlerinin (Can & Kaymakçı, 2015; Çiçek, 2018; Güzeller vd., 2016; Taşdemir vd., 2016; Zembat, Yılmaz & Küsmüş, 2019) tespit edilmesi ve geliştirilmesi (Güneş, 2012) başlıklarında toplandığı saptanmıştır. Bu konuda ders kitaplarına yönelik çalışmaya ise rastlanmamıştır.

Düşünme türleriyle ile olarak metin önü-sonu sorulardaki duruma bakıldığında, metinlerde eksik kalan farklı düşünme türlerinin kullanımı konusunun metin önü-sonu sorularında nispeten giderilmeye çalışıldığı göze çarpmıştır. Doğrusal düşünme dışındaki diğer sorular incelendiğinde, soruların üç farklı düşünme türünde (yansıtıcı, eleştirel ve yaratıcı) yoğunlaştığı görülmüştür. Metin önü-sonu sorularında ıraksak ve yanal düşünmeye yönelik herhangi bir sorunun da olmadığı tespit edilmiştir. Metin önü-sonu sorularında doğrusal düşünme dışındaki soruların sayısına bakıldığında ise, 5. sınıf ders kitabında daha fazla soruya yer verildiği, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarında ise diğer ders kitaplarına kıyasla nispeten daha az soru kullanıldığı görülmüştür. 7 ve 8. sınıf ders kitaplarında ortaya çıkan bu durumun bu sınıflarda Liselere Geçiş Sınavı'na (LGS) daha fazla odaklanılmasının ve öğrencilerin neden-sonuç ilişkilerinden ve verilen bilgilerden yola çıkarak soruları çözebilmelerinin sağlanmak istenmesinin etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim LGS sınavında da öğrencilere Bloom Taksonomisi temel alınarak hazırlanan sorular sorulmaktadır (Ekinci ve Bal, 2019). Araştırmanın metin önü-sonu sorularıyla ilgili ortaya çıkan sonuçları öğrencilerin gelişimi için umut vermektedir. Farklı düşünme biçimlerine yönelik soruların metin önü-sonu aktivitelerinde öğrencilere yöneltilmesi hem eğitim öğretim faaliyetleri hem de öğrencilerin gelişimi için umut vericidir. Araştırmanın bu bulgusu, alanyazında benzer konuda araştırma yapan Akyol'un (2001) bulgularıyla farklılık göstermektedir. Nitekim Akyol (2001), araştırmasında Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinleriyle ilgili soruları incelemiş, araştırma sonucunda soruların genelinin öğrencileri ezbere yönlendirdiğini, düşünme ve yargılamayı gerektiren sorulara hiç yer verilmediğini ya da çok az yer verildiğini belirtmiştir. Ancak bu araştırmada, aradan geçen süre zarfında değişen ve gelişen program yapısının da etkisiyle bu durumun değiştiği, öğrencilerin çok yönlü düşünmesini gerektiren soru örneklerinin de ders kitaplarında yer aldığı tespit edilmiştir.

Ders kitaplarındaki metinlerde ön plana çıkan kök değerlerin incelenmesi sonucunda, sevgi değerinin ilk sırada yer aldığı görülmüştür. Sevgi kök değerinin ardından en çok öne çıkan değer vatanseverlik kök değeri olmuştur. Dostluk, yardımseverlik ve sorumluluk değerlerinin de incelenen metinlerde ön plana çıkan değerler arasında olduğu, her bir kök değerinin en az bir metinde ön plana çıkan değer olarak kullanıldığı da araştırma ulaşılan bulgulardan biri olmuştur. İncelemeye alınan 36 metinde ise herhangi bir kök değerin ön planda yer almadığı, bu metinlerin farklı bir temayı ya da olguyu çağrıştırdığı tespit edilmiştir. Araştırmada ulaşılan bu bulgular, Öksüz ve Eken'in (2019) yürüttüğü çalışmanın bulgularıyla benzerlik göstermiştir. Çalışmalarında ilkokul (1- 4) Türkçe ders kitaplarındaki hikâye edici metinleri kök değerler açısından inceleyen araştırmacılar, metinlerde en çok işlenen değerin sevgi olduğunu ve bunu sırasıyla yardımseverlik ve vatanseverlik değerinin izlediğini tespit etmişlerdir. 6.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan temalardaki metinleri içerdiği kök değerler açısından inceleyen Mutlu ve Dinç (2019) ise, metinlerde en çok öne çıkan kök değerin vatanseverlik olduğu, bu kök değerin yanı sıra sevgi, yardımseverlik ve sorumluluk kök değerlerinin

de metinlerde diğer kök değerlere kıyasla daha fazla karşılaşıldığını belirtmişlerdir. Türkçe'nin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti ders kitaplarını kök değerler açısından inceleyen Aydın (2021), en çok kök değerin B1 düzeyindeki kitap serisinde en az sayıda kök değerin ise A1 düzeyindeki kitap serisinde olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra, kitap setlerinde en çok vurgulanan değerin "sevgi" en az vurgulanan değerin ise "vatanseverlik" olduğu görülmüştür. Sevgi kök değerinin ön planda olduğu çalışmalar yalnızca Türkçe ders kitaplarıyla sınırlı kalmamıştır. Araştırmasında 5. sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabının içerdiği kök değerleri araştıran Eker ve Ünlü (2020), bu ders kitabında da en çok vurgulanan ve öne çıkan kök değerin "sevgi", en az karşılaşılanın ise "dostluk ve sabır" kök değeri olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Kök değerlerin tarih ders kitaplarındaki dağılımını araştıran Muç ve Pamuk (2020), araştırma sonucunda 9 ve 10. sınıf ders kitaplarında "adalet", 1.sınıf ders kitabında "adalet, vatanseverlik ve eşitlik", 12. sınıf ders kitabında ise "fedakârlık ve vatanseverlik" değerlerinin diğer değerlere kıyasla daha baskın olduğunu belirtmişlerdir.

Öneriler

Araştırmada ortaya konulan bulgular ele alındığında, ortaokul Türkçe ders kitaplarının belirli yönlerden olumlu özelliklere sahip olduğu göze çarparken birtakım yönlerden gelişime ve değişime de ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

- ✓ İlk olarak ders kitaplarındaki metinlerinde öne çıkan düşünme türleri/biçimleri açısından daha dengeli bir dağılım sağlanması, öğrencilerin farklı düşünme stillerini kullanabilmesi için kitabın yeni basımlarında bu konuda metinlerin düzenlenmesine dikkat edilmesi tavsiye edilebilir. Nitekim, incelenen ders kitaplarındaki metinlerin önemli bir çoğunluğunun öğrencileri doğrusal düşünme biçimine yönlendirmesi öğrencilerde diğer düşünme biçimlerinin gelişimini olumsuz etkileyebilir. Öğretim programında da belirtildiği gibi, bilim ve teknolojideki hızlı değişim birey tanımını değiştirmiş ve bireyi "bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati kurabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan vb. niteliklerdeki" (MEB, 2019:3) bir kişi olarak tanımlamıştır. Yeni neslin bu özelliklere sahip olabilmesi için farklı düşünen, olaylara geniş bir yelpazeden bakabilen, eleştiren, araştıran ve araştırdıklarını içselleştiren bireyler olarak yetişmesi gerekmektedir. Ülkemizde eğitim öğretim sürecinde birçok farklılıkla karşılaşılmasına rağmen her bir öğrencinin eşit olarak ulaştığı kaynaklardan biri de ders kitaplarıdır. 2003-2004 eğitim- öğretim yılından itibaren ücretsiz olarak dağıtılmaya başlanan ders kitapları hem yaygın kullanımı hem de başlıca ders kaynağı olması bakımından eğitim- öğretim sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Böylesine önemli bir işlevi olan ders kitaplarının içeriğinin nitelikli ve işlevsel hale gelmesi öğrencilerin gelişimine katkı sağlayacak, etkili bir öğrenme-öğretme ortamının oluşmasına ön ayak olacaktır. Araştırmada incelenen okuma metinlerinin içeriğinde farklı düşünme biçimlerinin kullanılması ilgili metinleri okuyan ve inceleyen öğrencilerin düşünme biçimlerinin gelişimini çeşitlendireceği düşünülmektedir.
  - ✓ Özellikle metinlerle ilgili sorularda eleştirel, yansıtıcı ve yaratıcı düşünme biçimlerine yönelik soruların bu bölümlerde kullanılması öğretim programında da belirtilen yeni birey tanımına uygun nesillerin yetiştirilmesine destek olacağını düşündürmektedir. Metin önü-sonu aktivitelerindeki bu çizginin genişletilerek kitabından bütününe yayılması farklı düşünen, olaylara daha farklı yaklaşabilen,

sorunlara yenilikçi çözüm önerileri getirebilen, bilinene değil bilinmeyene odaklanan öğrencilerin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

- ✓ Araştırmanın sonuçlarında da görüldüğü gibi, ders kitaplarındaki metinlerde kök değerlerin dağılımı konusunda eşit bir dağılım görülmemektedir. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı bünyesinde hazırlanacak yeni ders kitaplarında, arka planda yer alan kök değerlere yönelik metin örneklerinin de kitaplarda yer verilmesi öğrencilerde kök değerlerin gelişimine önemli katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Akyol, H. (2001). İlköğretim okulları 5.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinleriyle ilgili soruların analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *26*(26), 169-178. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10370/126917

Akyol, H. (2019). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi* (17. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Altın, M. & Saracaloğlu, A. S. (2018). Yaratıcı, eleştirel ve yansıtıcı düşünme: Benzerlikler-farklılıklar. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *4*(1), 1-9. https://dergipark.org.tr/tr/pub/intjces/issue/38168/440859

Ateş, S. (2011). *İlköğretim beşinci sınıf Türkçe dersi öğrenme-öğretme sürecinin anlama öğretimi açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aydın, E. (2021). Yedi iklim Türkçe öğretim seti ders kitaplarının kök değerler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 185-195. https://doi.org/10.48066/10.48066/kusob.1006260

Buluş, M. (2006). Düşünme stilleri ölçeğinin güvenirliği ve geçerliği, akademik başarı ve öğretmen adayları özellikleri. *Eğitim ve Bilim*, *139*(31), 35-48. http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/4983/1087

Cemiloğlu, M. (2015). *Türkçe öğretimi*. Alfa Aktüel.

Coşkun, E. (2007). Geçmişten günümüze Türkçe öğretimi. Ahmet Kırkkılıç ve Hayati Akyol (Ed.), *İlköğretimde Türkçe öğretimi*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Çeçen, M. A. (2011). Yazma eğitimi açısından metin bilgisi. M. Özbay, (Ed.), *Yazma eğitimi* içinde (127-146). Pegem Akademi Yayıncılık.

Çeçen, M. A. & Çiftçi, Ö. (2007). İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 173, 39-49. https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6136/82304

Çellek, T. (2001). Yaratıcılık ve eğitim sistemimizdeki boyutu. *Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi*, 741, 18-19.

Çiçek, O. (2018). *Beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme eğilimleri ile öğretmen öz-yeterlikleri arasındaki ilişki* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

Demir, M. K. (2003). *İlköğretim sınıf öğretmenlerinin gösterdikleri demokratik davranışlara ilişkin öğrenci görüşleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Doğanay, A. (2001). Yaratıcı öğrenme. Ali Şimşek (Ed.). *Sınıfta demokrasi* (2.baskı). Eğitim Sen Yayınları.

Duman, E. Z. (2018). Bir düşünme türü olarak esnek düşünme. *Electronic Turkish Studies*, 13(26), 547-561. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14432

Eker, C. & Ünlü, S. (2020). Din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabının kök değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *The Journal of International Education Science*, *25*(7), 71-88.

Ekinci, O. & Bal, A. P. (2019). 2018 yılı liseye geçiş sınavı (LGS) matematik sorularının öğrenme alanları ve yenilenmiş Bloom taksonomisi bağlamında değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(3), 9-18. https://doi.org/10.18506/anemon.462717

Friere, P. (1990). Ezilenlerin eğitimi. (Çev. Yurdanur Salman ve Gülşat Aygen), *Sanat Adam Dergisi, (*59), 27–32.

Glasser, W. (1999). *Başarısızlığın olmadığı okul* (Çev. K. Teksöz). Kurtiş Matbaacılık.

Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (32), 127-146. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16973/177364

Güzeller, C. O., Eser, M. & Aksu, G. (2016). Üniversite öğrencilerinin mezun oldukları lise türünün, matematik başarısı ve eleştirel düşünme eğilimi üzerindeki etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(1), 223-236. https://doi.org/10.17860/efd.61075

Hesapçıoğlu, M. (1994). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Beta Basım Yayım Dağıtım.

İpşiroğlu, Z. (1993). *Türk eğitim sisteminde yaratıcılık.* Ayşegül Ataman (Ed.). Yaratıcılık ve Eğitim XVII. Toplantısı. Türk Eğitim Derneği Yayınları, No:17.

Kantemir, E. (1995). *Yazılı ve sözlü anlatım*. Engin Yayınevi.

Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi* (25.baskı). Nobel yayıncılık.

Kavcar, C., Oğuzkan, F. & Aksoy, Ö. (2007). *Yazılı ve sözlü anlatım*. Anı Yayıncılık.

Kılıç, A. ve Seven, S. (2007). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Pegem Akademi Yayınları.

Kılıç, S. (2015). Kappa test. *Journal of Mood Disorders*, *5*(3), 142-144.

Kıran, A. & Kıran, Z. (2011). *Yazınsal okuma süreçleri*. Seçkin Yayıncılık.

Kolaç, E. (2009). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin tür açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *6*(1), 594-626.

Kuzgun, Y. (2001). Eğitimde kendini gerçekleştirme. Ali Şimşek (Ed). *Sınıfta Demokrasi* (2. Baskı), Eğitim Sen Yayınları.

Landis, J. & Koch, G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics*, *33*(1), 159-174. https://doi.org/10.2307/2529310

Milli Eğitim Bakanlığı (2019). *Türkçe dersi (1-8. Sınıflar) öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı.

Muç, K. ve Pamuk, A. (2020). Tarih ders kitaplarında değerler ve değer aktarım yaklaşımları. *Turkish History Education Journal*, 9(2), 586-603.

Mutlu, H. H. & Dinç, S. (2019). 6. sınıf Türkçe ders kitabı'nda yer alan temalardaki metinlerin kök değerlerle ilişkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 7(*4), 1048-1062. https://doi.org/10.16916/aded.593400

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2006). Assessing scientific, reading and mathematical literacy, a framework for PISA 2006. Programme for international student assessment. https://bit.ly/3x5vKuY

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2009) Assessment framework key competencies in reading, mathematics and science.https://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/44455820.pdf

Onosko, J. J. (1988). Promoting students thinking through thoughful classroom discourse: An analysis of teachers. Thoughts and practices, USA Michigan: University Microfilms International Dissertation Information Service.

Onursal, İ. (2003). *Türkçe metinlerde bağdaşıklık ve tutarlılık, Günümüz Dilbilim Çalışmaları 1*, Haz: Ayşe Kıran, Ece Korkut, Suna Ağıldere, Multilingual, 121-132.http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/irem_onursal_turkce_metinler_bagdasiklik_tutarlilik.pdf

Öksüz, H. İ. & Eken, N. T. (2019). İlkokul (1-4) Türkçe ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerin Türkçe dersi öğretim programındaki kök değerler bakımından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7 (2), 384-401. https://doi.org/10.16916/aded.543009

Özbay, M. & Çeçen, M. A. (2012). Türkçe ders kitaplarında (6-8. sınıflar) yer alan metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, *1*(1), 67-76.

Özden, Y. (2005). *Öğrenme ve öğretme*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Pilav, S. & Mehmet, O. (2013). Türkçe ders kitaplarında yer alan metin türleri üzerine bir araştırma. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(2), 16-30.

Seferoğlu, S. S. & Akbıyık, C. (2006). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 193-200. https://dergipark.org.tr/tr/pub/hunefd/issue/7806/102380

Sever, S. (2003). *Çocuk ve edebiyat*. Kök Yayıncılık.

Solak, M. & Yaylı, D. (2009). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarının türler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *2*(9), 444–453. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/59473/854648

Sönmez, V. & Alacapınar, F. G. (2016). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri* (Genişletilmiş 4.baskı). Anı Yayıncılık.

Sternberg, R. J. (1997). The concept of intelligence and its role in lifelong learning and success. *American Psychologist, 52*(10), 1030–1037. https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.10.1030

Can, Ş. & Kaymakçı, G. (2015). Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri. *Education Sciences, 10* (2), 66-83. http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2015.10.2.1C0633

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2017). *Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine*. Ankara. https://bit.ly/3x1cNcL

Tansel, F. A. (1987). *İyi ve doğru yazma usulleri III*. Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı.

Taşdemir, M., Taşdemir, F. & Geçer, Y. (2016). Öğretmen adaylarının düşünme türleri bilgi düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *17*(3), 377-395. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/59425/853504

Temizyürek, F. (2008). The impact of different types of texts on turkish language reading comprehension at primary school grade eight students. *Eurasian Journal of Educational Research, 30,* 141-152.

Temizyürek, F. & Delican, B. (2016). İlkokul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *5*(3), 842-856. https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefad/issue/24921/263089

Titiz, T. (1996). *Ezbere hayır*. İnkılap Kitabevi.

Türk Dil Kurumu (2022). *Güncel Türkçe sözlük*. https://sozluk.gov.tr/.

Uzunoğlu, S. (1997). Bilginin yapısı ve özellikleri. *Beyaz Nokta Vakfı Dergisi*, *23*(4), 6.

Ünsal, Y. & Güneş, B. (2004). Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak MEB lise 1. sınıf fizik ders kitabının eleştirel olarak incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *2*(3), 305-321. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26127/275214

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (11. Baskı)*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, Ü. & Asma, B. (2020). Cumhuriyet dönemi Türkçe dersi öğretim programlarında (1924-2018) dil becerilerinin öğretiminde kullanılan tekniklerin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 28*(3), 1168-1180. https://doi.org/10.24106/kefdergi.3642

Zembat, R., Yılmaz, H. & Küsmüş, G. İ. (2019). Okul öncesi öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme eğilimleri ile öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, *5*(2), 172-186. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ekuad/issue/47044/591522

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacılar eşit oranda katkıda bulunmuştur. /Researchers contributed equally.

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).